

УДК 341.6

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.03>

Струневич Вадим Олегович,
здобувач Інституту законодавства
Верховної Ради України
ORCID 0000-0002-6571-6005
redkolegia@gmail.com

Strunevych Vadym O.,
postgraduate the Legislation Institute
of Verkhovna Rada of Ukraine
ORCID 0000-0002-6571-6005
redkolegia@gmail.com

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ МОРСЬКОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

Анотація

Метою цієї статті визначено формулювання пропозицій щодо подальшого розвитку теоретико-методологічних підходів у вивченні морського арбітражу в Україні.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше запропоновано вивчення арбітражних інституцій у сфері морської торгівлі, які функціонували на теренах України, саме в історико-правовому вимірі. Удосконалено теоретико-методологічні прийоми, які використовуються під час наукового дослідження виникнення, становлення та розвитку інституту морського арбітражу в Україні. Розширена джерельна база, на якій має ґрунтуватися аналіз діяльності арбітражних інституцій в Україні з розгляду та вирішення правових спорів, що виникають у сфері морської торгівлі.

Висновки. З огляду на те, що наразі Морській арбітражній комісії при Торгово-промисловій палаті України українськими правниками присвячено лише одну дисертаційну роботу, автор вважає актуальною активізацію академічних пошуків з цього напрямку. При цьому певним імпульсом може стати історико-правове дослідження. Доцільним, на наш погляд, є трактування морського арбітражу в історичній ретроспективі, по-перше, як інституційного прояву в Україні ідеї альтернативного вирішення спорів, по-друге, як одного з чинників, що сприяє забезпеченню свободи підприємницької діяльності суб'єктів господарювання. Національний контекст історико-правового дослідження морського арбітражу в Україні може бути забезпечено широкими хронологічними та територіальними межами, а також особливою джерельною базою. У подальших академічних пошуках перспективним є, наприклад, ретельний аналіз чинників, що сприяли виникненню на українських землях арбітражних інституцій із вирішення правових конфліктів у сфері міжнародної морської торгівлі.

Ключові слова: морський арбітраж в Україні, теоретико-методологічні підходи, хронологічні межі, територіальні межі, третейський суд.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDY OF MARITIME ARBITRATION IN UKRAINE

Abstract

The purpose of the article. The author of this article defines the purpose of formulating proposals for the development of theoretical and methodological foundations of marine arbitration research in Ukraine.

Scientific novelty. The author proposes for the first time to study the maritime arbitration institution in Ukraine in historical and legal terms. The author improves the theoretical and meth-

odological methods of scientific research of the emergence, establishment and development of the maritime arbitration institution in Ukraine. The author develops a source base for research the activities of the arbitration institutions in Ukraine, that reviews and decides the case in the field of maritime trade.

Conclusions. Currently, our country has only one dissertation paper on the Maritime Arbitration Commission at the Ukrainian chamber of commerce and industry. The author considers actual activation of academic searches in this direction. Historical and legal research can become a powerful impetus. The author of this article proposes to treat maritime arbitration in historical retrospect. First, as an institutional manifestation of the idea of alternative dispute resolution in Ukraine. Secondly, as one of the factors contributing to economic freedom and entrepreneurship. The national context of the historical legal research of maritime arbitration in Ukraine will provide wide chronological and territorial boundaries, a special source base. In the future, it is advisable to carefully analyze the factors contributing to the emergence in the Ukrainian lands of maritime arbitration institution.

Key words: maritime arbitration in Ukraine, theoretical and methodological approaches, chronological boundaries, territorial boundaries, arbitration.

Постановка проблеми. Максимально повно досліджена, осмислена та письмово зафіксована історія національних організаційних інститутів, на наше переконання, є одним із факторів посилення суб'єктності будь-якої сучасної держави, і Україна тут не є винятком. Однак серед тих установ у нашій країні, які потребують уваги науковців та чекають на докладне і комплексне вивчення, можемо назвати Морську арбітражну комісію при Торгово-промисловій палаті України (далі – МАК при ТПП України).

Досі в Україні захищено лише одну дисертаційну роботу, яку присвячено названому вище питанню – дослідження Ю. В. Семанівої «Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України як суб'єкт адміністративного права», яке було підготовлено декілька років тому [1]. Інших дисертаційних чи монографічних робіт, спеціальний предмет дослідження яких становила б МАК при ТПП України, нами не виявлено. Утім, у нечисленних статтях сучасних українських фахівців висвітлюються окремі елементи історико-правової складової означеної вище тематики [наприклад: 2, 3]. Разом із тим не можна оминати увагою дисертацію фундатора київської школи господарського права та теорії господарського процесуального права і засновника МАК при ТПП України І. Г. Побірченка, яку він захистив ще в 1971 році [4]. Автор у контексті дослідження форм вирішення господарських спорів аналізував і діяльність арбітражних комісій радянського часу.

Водночас російські науковці доволі послідовно вивчають період становлення радян-

ського арбітражу, зокрема у сфері торгового мореплавства [5, 6, 7]. Варто звернути увагу на те, що упродовж останніх років серед фахівців, які у теоретичній та практичній площині мають стосунок до Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації, посилюється тенденція відстоювання певної самостійності Морської арбітражної комісії в Радянському Союзі. Принаймні на самих початках її діяльності [8, с. 17–21]. Серед російських наукових трендів із цього напрямку також можемо виділити трактування організації радянської МАК саме у контексті геополітичного протистояння Радянського Союзу та західних країн, дискусію щодо правової природи радянських арбітражних комісій загалом.

З урахуванням викладеного актуальність пошуку дослідницьких засобів, які сприятимуть активізації зазначеного наукового напрямку, не викликає, на наш погляд, сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі нами не виявлено робіт вітчизняних правників, предмет яких становило б теоретичне та методологічне забезпечення дослідження морського арбітражу в Україні. Окремих питань цієї проблеми торкалися: Д. Я. Басс, І. Г. Побірченко, Ю. В. Семаніва, Б. С. Хейфец та ін.

Метою статті є формулювання пропозицій щодо подальшого розвитку теоретико-методологічних підходів до вивчення морського арбітражу в Україні.

Викладення основного матеріалу. На наш погляд, наразі науковцям доцільно звернутися насамперед до національної історич-

ної ретроспективи інституту (нормативного та організаційного) морського арбітражу. Разом із тим доречно розглядати це питання в ширшому контексті: зародження, становлення та розвитку альтернативних форм вирішення господарського спору. З огляду на це морський арбітраж трактуємо як інституційний прояв в Україні за певних конкретно-історичних умов ідеї альтернативного вирішення спорів. Окрім цього, доцільно, на наш погляд, проаналізувати функціонування морського арбітражу як один із чинників, що сприяє забезпеченню свободи підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Для реалізації таких доволі складних завдань слід брати до уваги основні сучасні підходи щодо бачення правової природи міжнародного комерційного арбітражу, одним із видів якого є морський арбітраж. Так, станом на сьогодні науковці дотримуються «договірної», «процесуальної», «змішаної», «автономної» теорій. Якщо прибічники «договірної» теорії розглядають арбітраж лише як цивільно-правові відносини, а рішення арбітражу як мирову угоду, то прибічники «процесуальної» вбачають в арбітражі специфічну форму судочинства, а рішення арбітражу ототожнюють із судовим рішенням [9]. У рамках «змішаної» теорії вважається, що арбітраж поєднує як матеріальні, так і процесуальні елементи. Творці «автономної» теорії пропонують розглядати арбітраж як *per se* (сам по собі), а також виокремлюють як його особливу рису те, що сторони не обмежені у власному виборі матеріальних та процесуальних норм.

На наш погляд, комплексне історико-правове дослідження морського арбітражу в Україні доцільно здійснювати в широких хронологічних межах: від часів появи на українських землях окремих елементів альтернативного вирішення спорів до створення в незалежній Україні МАК при ТПП України.

Дослідники стверджують про те, що певні прояви третейського судочинства або «прообрази» сучасних третейських судів мали місце на українських теренах ще в XII – XIV століттях [Наприклад, див.: 10, 11, 12]. Водночас М. В. Скржинська на підставі джерел, що датуються II ст. до н. е., повідомляє про факт використання третейського розгляду спору між громадянами Херсонеса [13]. «Арбітром» запросили одного з поважних

громадян сусідньої Ольвії. Участь «добрих людей», «судніх мужів» у третейському суді часів України-Руси закріплювалася у тодішньому законодавстві. Широко відомим прикладом третейського розгляду справи є конфлікт між Великим князем та удільним князем, про який йдеться в Іпатіївському літописі 1169 року [14]. Вирішення їхнього спору відбувалося відповідно до загальних правил третейського розгляду, якими передбачається, зокрема, участь представників від обох сторін. М. С. Грушевський наводить приклад третейського розгляду справи, де сторонами виступали українська шляхтянка Єлисавета Пілецька та польський шляхтич Ягайло [15, с. 1]. Подія сталася в 1404 році в Галичині.

На українських землях Великого князівства Литовського та в Лівобережній Україні (Гетьманщині) другої половини XVII – XVIII ст. третейські суди функціонували на тих самих загальних засадах, що і в попередні періоди [16, 17, 18, 19, 20]. Варто зазначити, що держава усіляко сприяла розвитку інституту третейського розгляду майнових спорів, бо у такий спосіб зменшувалося навантаження державних судів. Відповідні ініціативи відображені і в проектах реформування судочинства Гетьманщини [21; 22].

На українських землях у складі Російської імперії на початку XIX ст. за ініціативою одеських купців та за сприяння одеського градоначальника Рішельє було створено Одеський комерційний суд [23, с. 273], який можна вважати першим судом такого типу в Україні та в Російській імперії загалом. Організація суду ґрунтувалася на концепції комерційного суду у Франції, яку закріплено у Комерційному статуті 1673 р. (*Ordonnance de Commerce*) [24]. Показово, що першим головою Одеського комерційного суду став граф Де Сен-Прі (1808 – 1811 рр.). Цей суд є квазі-третейським судом, бо частина його членів призначалася імператором, а градоначальник Одеси на власний розсуд затверджував двох інших членів суду, яких він обирав із чотирьох кандидатів, запропонованих купецьким товариством міста. Слід зазначити, що усі члени суду наділялися привілеями державних службовців. Отже, не йдеться про недержавний та незалежний характер Одеського комерційного суду, що становить основу будь-якого третейського судочинства.

Разом із тим цей суд був всестановим, що разом з обізнаністю його виборних членів від купецької громади можна вважати позитивними рисами, які засвідчували розвиток судочинства на українських землях.

Діяльність Одеського комерційного суду вважається вдалим прикладом адаптації європейського законодавства в Україні. Однак викладене вище свідчить і про наявність певних національних традицій третейського судочинства. Таке спостереження, на наш погляд, є одним з аргументів на користь потреби вивчення та запозичення і в сучасній Україні кращих міжнародних практик. Не варто протиставляти іноземний та національний досвід, доцільно їх максимально гармонійно поєднувати.

Однак комерційний суд в Одесі не був поодиноким явищем. Того ж 1808 року в місті Таганрог створено аналогічний комерційний суд [25], надалі – у містечку Рені Бессарабської області, у Феодосії – 1819 року [26, 27].

Територіальні межі дослідження з названої вище проблематики визначаємо з огляду на ідею соборності українських земель. Під час аналізу історії третейського суду, одну із форм якого становить морський арбітраж, охоплюємо всі українські землі, які на різних етапах історичного розвитку перебували під різними юрисдикціями: від античних міст-держав у Північному Причорномор'ї та України-Руси – першого протоукраїнського державного утворення – до незалежної України. Це – не лише Лівобережна Україна, а і Буковина та Галичина. Також це, наприклад, місто Таганрог, яке після того, як на початку XVIII століття його було зруйновано, входило до складу Запорізької Січі. Упродовж різних періодів наступного століття Таганрог був одним із міст або Катеринославського намісництва, або Новоросійської чи Катеринославської губерній. Під юрисдикцією УСРР у складі Донецької губернії Таганрог перебував із 1920 до 1925 року [28].

Дослідити історію виникнення, становлення та розвитку морського арбітражу в українському вимірі неможливо без опрацювання відповідних джерел. Наразі нами виявлено потрібні у цьому контексті матеріали трьох фондів державних архівів Одеської та Миколаївської областей:

Р-1965 (Фонди радянського періоду Державного архіву Одеської області), де зберіга-

ються документи державних установ, які в різні періоди Радянської України здійснювали керівництво морським судноплавством у Чорноморсько-Азовському регіоні. У цьому фонді налічується близько 6,5 тисяч одиниць зберігання, які згруповано у 26 описах.

Р-945 (Фонди періоду радянської доби Державного архіву Миколаївської області) містить документацію Миколаївської контори по експорту хлібних продуктів періоду 1923 – 1939 років (більш ніж 11 тисяч одиниць зберігання).

Р-1311 (Фонди періоду радянської доби Державного архіву Миколаївської області) – містить документальні матеріали Уповноваженого Народного Комісаріату зовнішньої торгівлі СРСР по Миколаївському і Херсонському портах із 1929 до 1934 р. (23 одиниці зберігання).

У цих фондах нами знайдено й активно опрацьовуються, насамперед, арбітражні угоди різних організацій із залученням до вирішення спорів, зокрема, Гамбурзького арбітражу та Вищої Арбітражної Комісії у Москві.

Висновки. На підставі викладеного ми дійшли таких висновків.

З огляду на те, що наразі Морській арбітражній комісії при Торгово-промисловій палаті України українськими правниками присвячено лише одну дисертаційну роботу, вважаємо доцільним активізувати академічні пошуки у цьому напрямку. При цьому певним імпульсом може стати історико-правове дослідження.

Доцільним, на наш погляд, є трактування морського арбітражу в історичній ретроспективі, по-перше, як інституційного прояву в Україні ідеї альтернативного вирішення спорів, по-друге, як одного з чинників, що сприяє забезпеченню свободи підприємницької діяльності суб'єктів господарювання.

Національний контекст історико-правового дослідження морського арбітражу в Україні забезпечується широкими хронологічними та територіальними межами, особливою джерельною базою.

У подальших академічних пошуках перспективним є, наприклад, ретельний аналіз чинників, що сприяли виникненню на українських землях арбітражних інституцій із вирішення правових конфліктів у сфері міжнародної морської торгівлі.

Список використаних джерел:

1. Семаніва Ю. В. Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України як суб'єкт адміністративного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2012. 20 с.
2. Басс Д. Я. Становлення системи радянського арбітражу зі справ, пов'язаних із морським транспортом у першій половині 1920-х рр. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 24. С. 13–18.
3. Басс Д. Я. Становлення морського арбітражу на українських землях в дорадянський період. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Випуск 6(15). С. 25–30.
4. Побирченко И. Г. Хозяйственные споры и формы их разрешений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.719. Харьков, 1971. URL: <https://refdb.ru/look/2060095-pall.html> (Дата звернення: 07.02.2019).
5. Барина И. И. Правовые вопросы спасания судов и грузов на море : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.716. Москва, 1969. 45 с.
6. Лебедев С. Н. Основные вопросы исполнения иностранных арбитражных решений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.716. Москва, 1962. 44 с.
7. Хейфец Б. С. Арбитраж по морским спорам: Разрешение морских споров третейским судом. Москва : Книга, 1981. 103 с.
8. Международный коммерческий арбитраж: опыт отечественного регулирования. 80 лет МАК при ТПП СССР/ТПП РФ. 1930–2010 гг.: сб. избр. док. и аналит. материалов / сост. и науч. ред. А. И. Муранов. Москва, Берлин : Инфотропик Медиа, 2011. 816 с.
9. Лебедев С. Н. Международное сотрудничество в области коммерческого арбитража. Международные конвенции, соглашения и другие документы по вопросам арбитража: монография. Москва : Изд-во Торг.-пром. палаты СССР, 1988. 124 с.
10. Вангородська Н. А. Третейський суд в Україні у Х–XVIII ст. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2011. 21 с.
11. Вицын А. И. Третейский суд по русскому праву. Историко-догматическое рассуждение. Москва : Типография В. Готье, 1856. 124 с.
12. Волков А. Ф. Торговые третейские суды. Историко-догматическое исследование. Санкт-Петербург : Книга, 1913. 292 с.
13. Скржинська М. В. Судочинство в античних державах Північного Причорномор'я. *Український історичний журнал*. 2009. № 5. С. 4–11.
14. Літопис руський за Іпатським списком. К. : Дніпро, 1989. 592 с.
15. Грушевський М. Історія України-Руси. Том.VI. Розділ III. URL: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur603.htm> (Дата звернення: 17.12.2018).
16. Леонтович Ф. И. Очерки истории русско-литовского права. Санкт-Петербург : Типография В. С. Балашева, 1894. 393 с.
17. Падох Я. Грунтове судочинство на Лівобережній Україні у другій половині XVII – XVIII ст. Львів : Львівський національний університет, 1994. 196 с.
18. Пашук А. Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII – XVIII ст. Львів : Львівський університет, 1967. 179 с.
19. Слабченко М. Є. Судівництво на Україні, XVII – XVIII ст.: Конспект лекцій, чит. на Одеськ. учительських курсах в серпні 1918 р. Харків : Союз, 1919. 39 с.
20. Гамбург Л. С. Третейські та мирові суди в Лівобережній Україні (Гетьманщині) другої половини XVII – XVIII ст. *Держава і право*. Юрид. і політ. науки: Зб. наук. пр. 2001. Вип. 13. С. 65–68.
21. Мищак І. М. Спадкове право за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). *Юридична Україна*. 2009. № 1. С. 9–14.
22. Мищак І. М. Захист майнових спадкових прав службовців Гетьманщини за «Правами, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). *Державна служба України в історичному контексті: проблеми становлення та розвитку*: Матеріали наук.-практ. конф. до 90-річчя держ. служби України (Київ, 18 листоп. 2008 р.): У 2 т. / За заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна. К.: НАДУ, 2009. Т. 1. С. 10–12.
23. Васьковський Е. В. Курс гражданского процесса. Москва : Статут. 2016. 624 с.
24. Одесский коммерческий суд. URL: <https://ukraine.dirty.ru/odesskii-kommercheskii-sud-447170/> (Дата звернення: 20.01.2019).
25. Об учреждении коммерческого суда в Таганроге от 12 мая 1808 г. ПСЗ-1. Т. 30. № 23018.

26. Об учреждении в местечке Ренни коммерческого суда для Бессарабской области от 1 апреля 1819 г. ПСЗ-1. Т. 36. № 27750.

27. Об учреждении в Феодосии коммерческого суда от 27 октября 1819 г. ПСЗ-1. Т. 36. № 27957.

28. Роздобудько І. Український Таганрог. URL: <https://tyzhden.ua/History/82144> (Дата звернення: 17.12.2018.).

References:

1. Semaniva, Yu. V. (2012). *Morska arbitrazhna komisiia pry Torhovo-promyslovii palati Ukrainy yak subiekt administratyvnoho prava*. (Master's thesis). Natsionalnyi universytet "Odeska yurydychna akademiia", Odesa [in Ukrainian].

2. Bass, D. Ya. (2016). Stanovlennia systemy radianskoho arbitrazhu zi sprav, poviazanykh iz morskym transportom u pershii polovyni 1920-kh rr. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Yurysprudentsiia, 24, 13–18 [in Ukrainian].

3. Bass, D. Ya. (2016). Stanovlennia morskoho arbitrazhu na ukrainskykh zemliakh v doradianskyi period. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 6(15), 25–30 [in Ukrainian].

4. Pobirchenko, I. G. (1971). *Hozyajstvennye spory i formy ih razreshenij*. (Master's thesis). Harkovskiy yuridicheskii institut, Harkov. Retrieved from: <https://refdb.ru/look/2060095-pall.html> (Last accessed: 07.02.2019.) [in Russian].

5. Barinova, I. I. (1969). *Pravovye voprosy spasaniya sudov i gruzov na more*. (Master's thesis). Moskovskiy gosudarstvennyiy institut mejdunarodnyih otnosheniy, Moskva [in Russian].

6. Lebedev, S. N. (1962). *Osnovnye voprosy ispolneniya inostrannykh arbitrazhnykh reshenij*. (Master's thesis). Moskovskiy gosudarstvennyiy institut mejdunarodnyih otnosheniy, Moskva [in Russian].

7. Hejfec, B. S. (1981). *Arbitrazh po morskim sporam: Razreshenie morskikh sporov tretejskim sudom*. Moskva: Kniga [in Russian].

8. Muranov, A. I. (Ed.). (2011). *Mezhdunarodnyj kommercheskij arbitrazh: opyt otechestvennogo regulirovaniya. 80 let MAK pri TPP SSSR/TPP RF. 1930–2010 gg*. Moskva, Berlin: Infotropik Media [in Russian].

9. Lebedev, S. N. (1988). *Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo v oblasti kommercheskogo arbitrazha. Mezhdunarodnye konvencii, soglasheniya i drugie dokumenty po voprosam arbitrazha*. Moskva: Izd-vo Torg.-prom. palaty SSSR [in Russian].

10. Vanhorodska, N. A. (2011). *Tretejskij sud v Ukraini u Kh-KhVIII st*. (Master's thesis). Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, Kyiv [in Ukrainian].

11. Vicyn, A. I. (1856). *Tretejskij sud po russkomu pravu. Istoriko-dogmaticheskoe rassuzhdenie*. Moskva : Tipografiya V. Got'e [in Russian].

12. Volkov, A. F. (1913). *Torgovye tretejskie sudy. Istoriko-dogmaticheskoe issledovanie*. Sankt-Peterburg: Kniga [in Russian].

13. Skrzhyńska, M. V. (2009) Sudochninstvo v antychnykh derzhavakh Pivnichnoho Prychornomia. *Ukrainkyi istorychnyi zhurnal*, 5, 4-11 [in Ukrainian].

14. Litopys ruskyi za Ipatskym spyskom. (1989). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

15. Hrushevskiy, M. *Istoriia Ukrainy-Rusy*. Tom.VI. Rozdil III. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur603.htm> (Last accessed: 17.12.2018.) [in Ukrainian].

16. Leontovich, F. I. (1894). *Ocherki istorii russko-litovskogo prava*. Sankt-Peterburg: Tipografiya V.S. Balasheva [in Russian].

17. Padokh, Ya. (1994). *Hruntove sudochninstvo na Livoberezhnii Ukraini u druhii polovyni XVII-XVIII st*. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet [in Ukrainian].

18. Pashuk, A. Y. (1967). *Sud i sudochninstvo na Livoberezhnii Ukraini v XVII- XVIII st*. Lviv: Lvivskiy universytet [in Ukrainian].

19. Slabchenko, M. Ye. (1919). *Sudivnytstvo na Ukraini, XVII-XVIII st.: Konspekt lektsii, chyt. na Odesk. uchytelskykh kursakh v serpni 1918 r*. Kharkiv: Soiuz [in Ukrainian].

20. Hamburh, L. S. (2001). *Tretejski ta myrovi sudy v Livoberezhnii Ukraini (Hetmanshchyni) druhoi polovyni XVII-XVIII st. Derzhava i pravo. Yuryd.i polit. nauky*. 13. 65–68 [in Ukrainian].

21. Myshchak, I. M. (2009). Spadkove pravo za «Pravamy, za yakymy sudytsia malorosiyskyi narod» (1743 r.). *Yurydychna Ukraina*, 1, 9–14 [in Ukrainian].

22. Myshchak, I. M. (2009). Zakhyst mainovykh spadkovykh prav sluzhbovtziv Hetmanshchyni za «Pravamy, za yakymy sudytsia mal-

orosiiskiyi narod» (1743 r.). *Derzhavna sluzhba Ukrainy v istorychnomu konteksti: problemy stanovlennia ta rozvytku: Materialy nauk.-prakt. konf. do 90-richchia derzh. sluzhby Ukrainy* (Kyiv, 18 lystop. 2008 r.): U 2 t. / Za zah. red. O. Yu. Obolenskoho, S. V. Somina. K.: NADU, T. 1, 10–12 [in Ukrainian].

23. Vas'kovs'kij, E. V. (2016). *Kurs grazhdans'kogo processa*. Moskva: Statut [in Russian].

24. Odesskij kommercheskij sud. Retrieved from: <https://ukraine.dirty.ru/odesskii-kommercheskii-sud-447170/> (Last accessed: 20.01.2019) [in Russian].

25. Ob uchrezhdenii kommercheskogo suda v Taganroge. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii-1*. T. 30. No 23018. (1808) [in Russian].

26. Ob uchrezhdenii v mestechke Renni kommercheskogo suda dlya Bessarabskoj oblasti. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii-1*. T. 36. No 27750. (1819) [in Russian].

27. Ob uchrezhdenii v Feodosii kommercheskogo suda. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii-1*. T. 36. No 27957. (1819) [in Russian].

28. Rozdobudko, I. Ukrainskyi Tahanroh. Retrieved from: <https://tyzhden.ua/History/82144> (Last accessed: 17.12.2018.) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27 грудня 2018 р.